

O POKRAJINSKIM ŠKOLSKIM NADZORNICIMA PUČKIH (NARODNIH) ŠKOLA U DALMACIJI DO 1918. GODINE

MATE ZANINOVIC
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 371(497.18)(091)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1985-12-15

Dalmacija u svojoj prošlosti bila je više stoljeća pod različitim stranim upravljačima. U toku višestoljetne mletačke uprave (1409—1797) o radu škola nitko se nije brinuo. Gradske uprave prema materijalnim uvjetima osnivale su gradske škole u kojima su djelovali učitelji, u početku su bili stranci, a zatim domaći učitelji. Austrija u toku prve uprave (1797—1805) javne škole stavlja pod upravu crkve, a u školama se nastava provodi na talijanskom jeziku. Na taj način kratkotrajna prva austrijska uprava u Dalmaciji, kao i višestoljetna mletačka uprava, nije unaprijedila školstvo, pa se nešto više ne može kazati niti o nadzoru škola u Dalmaciji. U toku vladavine Francuza u Dalmaciji, bilo je pokrenuto osnivanje javnih škola, pa je nadzor bio povjeren »naukovnom povjereništvu«, a glavni nadzornik je B. Benincasa, sa sjedištem u Zadru.

U toku druge uprave Austrije u Dalmaciji, koja je trajala nešto više od stotinu godina tj. od Kongresa u Beču 1815. do propasti Austrije u prvom svjetskom ratu 1918. godine, austrijske vlasti su se u početku slabo brinule za osnivanje i rad osnovnih škola, a nastava se provodi na talijanskom jeziku, ali od 1840. godine i u Dalmaciji se postepeno sređuju školske prilike. Nakon pobjede Narodne stranke u pojedinim općinama i nastava u osnovnim školama počinje se provoditi na narodnom tj. hrvatskom jeziku. Pokrajinsko školsko vijeće (PŠV) preuzima brigu o radu osnovnih škola i postavlja školske nadzornike: dr Mihu Klaića, prof. Dragutina Bakotića, prof. Josipa Peričića, prof. Antuna Strölla i dr Antuna Primožića.

Pokrajinski školski nadzornici pučkih škola u Dalmaciji, premda su bili postavljeni od proaustrijske uprave, ali su oni ipak uviđali potrebe naroda za školom i narodnim jezikom, pa su i oni sve više na strani našega naroda i njihovoj borbi za narodnu školu i narodni jezik.

Dalmacija je u svojoj prošlosti bila više stoljeća pod različitim upravljačima, pa u toku skoro četiristoljetne mletačke vladavine (1409—1797) o radu škola nitko nije vodio računa, premda su u gradovima na obali Jadrana ove pokrajine djelovale škole različitog tipa. Mletačka Republika držala se devize fratra Pavla Larpjiija, koju je dao Serenissimi: »Ako hoćete da nam Dalmatinci budu vjerni, držite ih u neznanju«. Ta je deviza u našim krajevima bila u potpunosti ostvarena. Briga o školama uglavnom je bila prepuštena upravama gradskih općina, što nam potvrđuje i prof. Šime

Ljubić, koji u kraćem zapisu pod naslovom »Mletačka republika i hrvatski jezik piše: »... U općinske škole nije se republika nikada i nikako pačala, ne postoji ma koja naredba ili naputak u tom smislu. To bijaše isključivo općinska stvar«. ¹

U toku prve austrijske uprave u Dalmaciji od Kampofornijskog mira 1797. do dolaska Francuza u Dalmaciju 1806. godine, austrijska uprava postavlja za šefa civilne uprave grofa Raimonda Thurna, koji se zainteresirao i za školska pitanja. Dok su škole u Austriji dobivale svjetovni karakter, R. Thurn ove u Dalmaciji stavlja pod izravni nadzor crkve (biskupskih ordinarijata), i uvodi talijanski jezik kao nastavni. Tako austrijska vlast već za prve kratke vladavine u Dalmaciji zadaje i prvi udarac hrvatskom jeziku. Na taj način kratkotrajna prva austrijska uprava u Dalmaciji, kao i stoljetna mletačka uprava, nije ni najmanje unaprijedila školstvo, pa se nešto više ne može kazati ni o nadzoru škola u Dalmaciji.

Mirom u Požunu Austrija je ustupila Dalmaciju Napoleonu koji je postavio za građanskog upravnika Vicka Dandola. Za »odjelnog glavara« javne nastave Dandolo je imenovao Bartula Benincasu, koji je ujedno bio i urednik tjednika »Kraglski Dalmatin — Il Regio Dalmata«, prvih novina koje su se počele tiskati na hrvatskom i talijanskom jeziku. Odmah po primanju dužnosti B. Benincasa se zalagao za osnivanje javne nastave u Dalmaciji. U pojedinim mjestima nadzor škola bio je povjeren »naukovnim povjereništva«. Glavni posao povjereništava bio je izvještavati glavnog nadzornika B. Benincasu, sa sjedištem u Zadru, o broju učenika u javnim pučkim školama i gimnazijama, slati mu i popis svih učenika u gimnazijama, osobito imena istaknutih učenika kako bi ih nagradio i njihova imena objavio u »Kraglskom Dalmatinu«. Kad je Dalmacija bila priključena Ilirskim pokrajinama, benediktinac R. Zelli, dotadašnji profesor u zadarskom liceju, imenovan je vrhovnim nadzornikom javne nastave u Ilirskim pokrajinama 23. ožujka 1810. godine (sa sjedištem u Ljubljani).

Francuske vlasti nisu uspjele organizirati školstvo u našim krajevima i pored nastojanja i najbolje volje. Za to su bila potrebna velika materijalna sredstva kojih nije bilo, a trebalo je i učiteljstvo o kojem se nitko nije brinuo. Ratni vihor, što je zahvatio Evropu, reflektirao se i na prosvjetni rad i školstvo u Dalmaciji, koji se ponovno odgađao na vrijeme poslije Napoleonovih ratova. Međutim, porazom Napoleona propadaju i sve ideje o organizaciji školstva u Dalmaciji, a time i nadzor škola.

Raspadanjem Ilirskih pokrajina Dalmacija po drugi put dolazi u sastav Austrijske Monarhije, pa će to trajati sve do kraja prvog

¹ »Narodni list«, Zadar, 4. IV 1883.

svjetskog rata, tj. do 1918. godine kada je Dalmacija ujedinjena s ostalim našim zemljama. Druga uprava Austrije u Dalmaciji trajala je preko sto godina, pa je interesantna i za organizaciju i nadzor školstva.

Pri drugom pripajanju Dalmacije Austrijskoj Monarhiji, ukazala se potreba da se za ovu pokrajinu odredi jedan viši školski nadzornik, pa tadašnji dalmatinski namjesnik barun Tomašić, uočivši potrebu unapređivanja prosvjetnog rada i djelovanja škola, odlukom od 15. travnja 1814. godine povjerava to mjesto »provvisoriamente e senza pubblico aggravio sino all'ulteriore Sovrana approvazione«,² Ivanu Kreljanoviću Albinoniju koji je bio sudac prizivnog suda, član središnjeg zdravstvenog povjereništva i cenzor štamparskih poslova u Zadru. Ivan Kreljanović kao privremeni nadzornik nije mnogo učinio za školstvo u Dalmaciji, jer je malo vremena bio na tom položaju, a škole su bile u poraznom stanju.³ Poslije Kreljanovića, odlukom od 2. listopada 1818. godine imenovan je privremenim glavnim školskim nadzornikom župnik Juraj Plančić, koji je ostao na dužnosti do 1832. godine, kada je bio premješten na istu dužnost u Mletačku provinciju.

Odlukom od 15. prosinca 1832. godine, Dvorsko nastavno povjereništvo imenovalo je privremenim školskim nadzornikom svećenika Matu Santića koji je tada bio privatni učitelj i predsjednik tadašnjeg školskog povjereništva. Na tom položaju je ostao do početka 1840. godine, tj. dok uprava pučke škole nije prešla sasvim u ruke svećenika. Pravilnik od 1823. godine kojim je dopunjena spomenuta odluka od 1818., ostao je na snazi do sredine XIX stoljeća.⁴

Nakon burne 1848. godine u Evropi, koja je utjecala i na razvitak događaja i u Austriji, a time i na školstvo u njenoj pokrajini Dalmaciji osnovano je pokrajinsko školsko vijeće (PŠV). Tadašnje Ministarstvo za javnu nastavu donijelo je 26. veljače 1848. godine »Nacrt za provizorna pokrajinska školska vijeća«.⁵

Pokrajinska školska vijeća nastupala su kao posebna vlast do definitivnog uređenja školstva, umjesto dotadašnjih školskih i nastavničkih izvjestilaca. Vijeće je trebalo biti potčinjeno Ministarstvu javne nastave u Beču i preuzeti cjelokupnu upravu nastave i odgoja u svim školama osim u visokim (u Dalmaciji ih nije bilo). Članovi pokrajinskog školskog vijeća zvali su se školski savjetnici, s istim činom, pravima i dužnostima, a obično ih je trebalo biti četiri (jedan za osnovne škole, jedan za gimnazije i jedan za reli-

² »Privremeno i besplatno do daljnjeg carskog odobrenja«.

³ Antun Ströhl, *Pučko školstvo u Dalmaciji od 1814. do godine 1900*, Zadar, 1900.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

gijski odgoj mladeži). Dalmatinska vlada je odmah predložila Ministarstvu formiranje spomenutog vijeća, a istakla je da su u Dalmaciji, s obzirom na vjeroispovijesti, potrebna dva savjetnika za vjerski odgoj. Odlukom od 28. ožujka 1850. godine Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu dostavilo je »ministarsku naredbu od 18. ožujka 1850« o osnivanju »Privremene pokrajinske vlasti u Dalmaciji« kojom je nešto preinačen spomenuti »Nacrt«. Istom odlukom bili su upućeni »Naputak za članove pokrajinske školske vlasti u Dalmaciji« i »Dodatak« ovom naputku. Ti su propisi bili izdani prije spomenute ministarske naredbe. Prema naputku, u pokrajinskoj školskoj vlasti — dok se ona bolje ne uredi — bit će tri člana: administrativni izvjestitelj, školski savjetnik za osnovne i nautičke škole i nadzornik za gimnazije. Dok se ne imenuje posebni stručni izvjestitelj za realke, administrativni izvjestitelj će obavljati poslove koji se odnose na te škole. Određen je i djelokrug članova školskog vijeća. Nadzornik za gimnazije imat će svoje sjedište u Trstu kamo mu je trebalo slati izvještaje i ostale spise o djelovanju i radu gimnazije.

Prema spomenutoj »naredbi« pokrajinska školska vlast u Dalmaciji je trebala biti jedan odsjek namjesništva, pa prema tome i izravno potčinjena namjesništvu, a posredno Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu u Beču.

Od 1850. do 1868. godine ne donose se značajniji propisi koji bi se odnosili na organizaciju prosvjetne vlasti i nadzor škola u Dalmaciji, pa ova neodlučnost i česte promjene u prosvjeti, koje se naročito odnose na prvo razdoblje druge austrijske uprave u Dalmaciji, kolebanja o tome kako urediti pokrajinsku školsku vlast, govore o slabostima tadašnjih vlasti. Ovi propisi imali su značenje za donošenje zakona i bili su na snazi do kraja austrijske uprave u Dalmaciji.

Odlukom od 24. srpnja 1850. godine privremenoj pokrajinskoj školskoj vlasti bilo je javljeno da će Vicko Kren, nadzornik gimnazije u Trstu preuzeti i nadzor gimnazija u Dalmaciji, te ih ex-currendo pregledati. Za nadzor osnovnih škola, u istoj se odluci kaže, da će nadzornik biti naknadno postavljen.

Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u vezi s odlukom od 14. ožujka 1853. godine imenovalo je prefekta i profesora orijentalne akademije u Beču dra Vjekoslava Pavissicha privremenim nadzornikom za pučke škole u Dalmaciji. Pavissich nije dugo ostao na toj dužnosti, jer je odlukom ministarstva od 27. listopada 1858. godine imenovan školskim savjetnikom i nadzornikom pučkih škola u Koruškoj. Do 1860. godine pučke škole u Dalmaciji ostale su bez pokrajinskog nadzornika, a odlukom od 21. listopada 1860. godine školski savjetnik u Trstu Vicko Laukotzky premješten je u Zadar kao pokrajinski školski nadzornik pučkih škola i gimnazija

u Dalmaciji. Dužnost je nastupio 1861. godine, a u Dalmaciji je ostao do kraja 1864. kada je premješten u Tirolo. Pokrajinske školske vlasti su istovremeno obaviještene da će pokrajinski nadzornik Antun Stimpel iz Trsta eventualno excurrando nadzirati pučke škole u Dalmaciji. Pokrajinska vlada je 22. listopada 1864. godine odgovorila ministarstvu kako od nadziranja excurrando nema mnogo koristi, a u isto vrijeme zahtijeva da nadzornik za pučke škole poznaje narodni jezik, pa je istovremeno predložen za pokrajinskog nadzornika privremeni upravitelj male zadarske realke svećenik Dimitar Stipčević. Namjesnik barun Mamula, prema odluci Ministarstva od 21. veljače 1865. godine, imenovao je Stipčevića savjetnikom za pučke škole, a u isto vrijeme povjerio mu je i nadziranje škola. Stipčević je ostao na toj dužnosti do 20. studenoga 1866. godine kada je dr Miho Klaić, profesor Gimnazije u Zadru imenovan pokrajinskim školskim nadzornikom pučkih škola i realka u Dalmaciji. Na toj dužnosti dr Klaić je ostao tri godine, a 26. ožujka 1869. premješten je za pokrajinskog školskog nadzornika u Istru.⁶

Dr Miho Klaić je rođen u Dubrovniku 1829. godine, gdje je završio pučku školu i gimnaziju do četvrtoga razreda, a nakon toga prešao u Livorno, te završio humanitet i filozofiju, jer mu je tamo preselio otac, pomorski kapetan, s obitelji. Sveučilište je, kao i najveći broj naše omladine onoga doba, polazio u Padovi, gdje je 1853. godine postigao doktorat kao inženjer arhitekture. Njegova namjera je bila posvetiti se učiteljskom zvanju, pa je slijedeće godine nastavio studije u Beču, kako bi se osposobio za profesora fizike i matematike za srednje škole. Kao profesor zadarske gimnazije nalazio se već 1857. godine, kada je ovom školom upravljao dr Juraj Pulić.

Nakon proglašenja ustava, provedeni su izbori, pa je i Klaić bio biran i zajedno s Mihovilom Pavlinovićem nalazio se u prvom dalmatinskom saboru. Zbog političkog djelovanja 1863. godine bio je otpušten iz službe, ali je za vrijeme namjesnika Franje Filipovića (1866—1868) opet primljen u službu (1865) i imenovan pokrajinskim školskim nadzornikom za pučke i učiteljske škole u Dalmaciji. Na dužnosti pokrajinskog školskog nadzornika dr Miho Klaić bio je vrlo angažiran, a njegov rad bio je vrlo plodan i značajan za dalji razvitak školstva u Dalmaciji. Poznato je njegovo zalaganje u interesu dalmatinskog školstva, narodne prosvjete, a posebno njegovo značenje je bilo za ponarodavanje osnovne škole. Tadašnji upravitelj Muške učiteljske škole u Arbanasima, kod Zadra — kako se u ono vrijeme govorilo — Stjepanu Buzolić, u pismu

⁶ Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj (uredio dr D. Franković), PKZ, Zagreb, 1958, str. 142.

(5. travnja 1867.), Skenderu Fabkoviću, tadašnjem uredniku zagrebačkog pedagoškog časopisa »Napredak« je pisao: »Naš vrli Klaić svojski se stara za naš novorođeni zavod (Mušku učiteljsku školu u Arbanasima, opaska M. Z.), al je oskudica novca grdna rana, te ne može ni on što bi i kako bi htjeo«. ⁷ U istom pismu, Buzolić je uspoređivao dalmatinske osnovne škole s onima u banskoj Hrvatskoj i napominje, kako su dalmatinske škole još »... u prvobitnom stanju, što nije za oduđenje ima li se u vidu da su ljudima, koji su ranije upravljali Dalmacijom, one bile »deveta briga«. Klaić se — pisao je dalje Buzolić — upravo priprema u obilazak škola kao školski nadzornik (o ovom obilasku škola, Klaić je pisao i svome prijatelju Pavlinoviću⁸).

»Svaki kontakt s terenom Klaić je dvojako koristio: i kao školski nadzornik i kao političar, narodnjak. Nastojao je da svuda utječe na buđenje i usmjeravanje probuđene narodne svijesti i da razgolićava štetne utjecaje autonomaša, koji su, ujedinjeni, ponovno nastavili žestoku kampanju protiv narodnjaka i tekovina hrvatskog narodnog pokreta«, ⁹ ističe Ivo Perić.

Nakon Filipovićeve odlaska s dužnosti namjesnika, za novog dalmatinskog namjesnika postavljen je general Ivan Wagner, koji je imao zadatak podržavati autonomaše, a pogotovo nakon ugarsko-hrvatske nagodbe, koju je prihvatila unionistička većina u Hrvatskom saboru 21. rujna 1868. godine. »Autonomaši su, u želji da spriječe daljnje djelovanje pokrajinskog školskog nadzornika Miha Klaića, koji je, uza sve teškoće što su mu ih pričinjavali, neustrašivo radio u prilog ponarođenja osnovnih škola, odlučili da se isposluje njegovo udaljavanje iz Dalmacije, čime bi se zadao težak udarac i narodnoj stranci. Tu istu ideju gajio je istodobno i namjesnik Wagner, te je, početkom srpnja 1869. godine, stigao dekret iz Beča, kojim se Klaić premješta na istu dužnost u Kopar«.

Međutim, Klaić nije prihvatio taj premještaj i zahvalio se na službi, pa je objavio i svoje pismo namjesniku Wagneru, u kojem naglašava da je cilj premještaja odviše jasan (»... otpraviti me u tuđu zemlju da me ne bude u mojoj«). »S tom odlukom hotjelo se doista ošiniti moje političko mišljenje; hotjelo se možda podpisati u meni krivdu što sam ostao vjeran svom iztočaju, svomu narodu. Ja toj odredbi nisam voljan pokoriti se, pa zato ni mjesta mi određena ne primam«. O dotadašnjem radu kao pokrajinski školski nadzornik za narodne škole i realke, Klaić je pisao: »Nasto-

⁷ Hrvatski školski muzej u Zagrebu, Ostavština S. Fabkovića, Korespondencija.

⁸ Ante Palavršić — Benedikta Zelić, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, Split, 1962, pismo br. 51, str. 64.

⁹ Ivo Perić, *Borba za ponarođivanje dalmatinskog školstva 1860—1918.*, Izdanje Hrvatskog školskog muzeja u Zagrebu, 1974, str. 70.

ječ raspeostrieti nauku po narodu, komu sam rođeni sin, mogao sam izravnati mu stazu k višoj prosvjeti i pomoći mu da prestane jednoč biti tuđincem na svom domu. Okriepljen tom mišlju, borio sam se neustrašivo s protivštinami, koje su mi priečile djelovanje; sama savjest ispunjene dužnosti hrabrila me da ne sustanem.“

Nakon što se Klaić odrekao profesorske službe još intenzivnije se posvetio javnom političkom djelovanju. Zatońska i dubrovačka općina su imenovale Klaića svojim počasnim građaninom, a kada je 1870. godine Hrvatska narodna stranka dobila većinu, izabran je za predsjednika Zemaljskog odbora u Zadru. Zadarski vanjski izborni kotar izabrao ga je 1873. godine svojim zastupnikom u Carevinskom vijeću u Beču, gdje je ostao sve do svoje smrti.

Klaić se pored političkog djelovanja isticao i na kulturnom planu, pa je već od osnivanja Matice Dalmatinske bio biran za njezina potpredsjednika, a nakon smrti B. Petranovića, 1873, izabran je njenim predsjednikom i na toj dužnosti ostao do svoje smrti. Bio je vrstan parlamentarni govornik i požrtvovan poslanik pa je u narodu uživao veliki ugled. Pohrvaćenje pučkih i srednjih škola u Dalmaciji njegova je zasluga u velikom dijelu, a izgradnja bolničkih zgrada u Zadru, Šibeniku i Dubrovniku realiziranje je njegovih težnja. Dr Miho Klaić je umro u Zadru 3. siječnja 1896. godine.

Nakon što je Klaić morao napustiti dužnost pokrajinskog školskog nadzornika, kao što smo naprijed istakli, za novog pokrajinskog nadzornika osnovnih škola i realki u Dalmaciji bio je postavljen dr Vjekoslav Pavišić (Pavissich). Pavišić je na toj dužnosti ostao sve do umirovljenja, po vlastitoj želji, tj. do 1. srpnja 1876. godine. Ministarstvo je privremeno postavilo 25. srpnja 1876. Stjepana Zaricha za pokrajinskog školskog nadzornika, koji je tu dužnost obavljao do 9. srpnja 1878. godine, kada je na njegovo mjesto imenovan Dragutin Antun Bakotić, upravitelj splitske Gimnazije. Bakotić je ostao na toj dužnosti do smrti (13. siječnja 1887).

I Dragutin Antun Bakotić je bio vrlo značajna ličnost narodnog preporoda u Dalmaciji. Kao veliki rodoljub u svako doba je bio uz svoj narod i njegov kulturni i prosvjetni napredak. Rođen je 4. studenoga 1831. godine u Gomilici na kaštelanskoj rivijeri, a u Kambelovcu, Šibeniku i Splitu završio je pučku školu, pa se 1841. godine upisao u splitsko sjemenište, jer je iz njegove obitelji uvijek bilo svećenika. U sjemeništu je našao svoju buduće vjerne drugove i prijatelje: Pavlinovića, Botića, Milića. Nakon završene gimnazije upisao je u Zadru bogosloviju, ali ju je već početkom lipnja 1850. godine napustio i vratio se kući ne bi li privolio oca da nastavi školovanje. Međutim, njegov otac nije to prihvatio, pa se Bakotić zaputi u svijet kako bi sam o svome radu živio. Na jednom trabakulu doplovio je u Veneciju, gdje se zaposlio u tiskari.

Tu je vršio dužnost korektora, a kasnije je prevodio na talijanski francuske romane.¹⁰

Krajem listopada 1852. otišao je u Trst (tu je susreo prijatelje iz Dalmacije), a zaposlio se u tipografskom zavodu Lloyda koji je u to vrijeme izdavao list »Letture di famiglia«. Za spomenuti list pisao je izvorne članke, ali uslijed napornog rada fizički je oslabio te se slijedeće godine vratio u Veneciju. Njegov susret s profesorom matematike Teffolijem imao je presudno značenje u njegovu životu; on mu je ponudio mjesto pomoćnika u mjesnoj tehničkoj školi, što je prihvatio, pa je uz profesora Teffolija tokom školske godine 1855/56. predavao matematiku. Na kraju školske godine profesor Teffoli mu je izdao svjedodžbu, koja mu je poslužila za dobivanje mjesta privremenog učitelja u Koprnu. Početkom školske godine 1857. dobio je stipendiju za daljnje školovanje, pa se uputio u Beč na sveučilište, gdje je nakon dvije godine bio osposobljen za učitelja niže gimnazije, a potom dobio mjesto suplenta u nižoj gimnaziji u Splitu.

U Splitu se u to vrijeme razvijao narodni preporod: Bakotić mu je pristupio, naišavši tu na svoje prijatelje iz dačkih dana: Pavlinovića, Botića i dr. U njegovu stanu došli su na ideju kako bi trebali izdavati list u svrhu širenja narodnih ideja; tako je 1862. godine počeo izlaziti u Zadru »Il Nazionale«. Autonomasi u Splitu nisu ravnodušno gledali na Bakotića, pa je u međuvremenu nastavio studije u Beču, gdje se osposobio, nakon položenih ispita, za profesora matematike u višim razredima gimnazije. Nakon studija u Beču dobio je namještenje u Rijeci na hrvatskoj gimnaziji. Tu je mnogo radio i pisao iz svoje struke (fizike i matematike), a objavio je i pripovijest »Raja«.¹¹

Nakon 1870. godine, kada je Narodna stranka u Dalmaciji slavila pobjedu, Bakotić je 1871. godine imenovan upraviteljem niže šibenske gimnazije, ali već u drugom polugodištu iste školske godine bio je unaprijeđen za upravitelja više gimnazije u Splitu. U Splitu je neumorno nastavio djelovati na širenju narodnog preporoda, pa je 1878. godine imenovan zemaljskim (pokrajinskim) školskim nadzornikom za pučke škole i realke. Po svojoj funkciji zastupao je vladu u Dalmatinskom saboru.

Bakotićev rad na dužnosti pokrajinskog školskog nadzornika bio je zapažen među učiteljstvom Dalmacije. Pod njegovim predsjedanjem održane su dvije pokrajinske učiteljske skupštine (druga i treća).

Druga pokrajinska skupština učitelja Dalmacije održana je u Zadru (1879), pa se Bakotić u svome referatu osvrnuo na tadašnje

¹⁰ »Narodni list«, Zadar, Jubilarni broj 1912.

¹¹ Isto.

stanje osnovnog školstva u Dalmaciji, ukazao na nedostatke, a posebno je govorio o radu dijela učitelja. U to vrijeme bilo je učitelja koji nisu podučavali sve predmete izgovarajući se kako nemaju učevne osnove. Bakotić je na to odgovorio »... prestaje za učitelje ta izlika, jer je ministarstvo odobrilo naukovnu osnovu za Dalmaciju (Bakotić je sastavio naukovnu osnovu za Dalmaciju, primjedba M. Z.), pa treba nestati tumananje i nesklad u našoj školi, a nastane ozbiljno doba — doba suglasja i sustavnog rada«. Na istoj skupštini raspravljalo se i o jednorazrednoj školi te prihvatilo se za nju satokaz (satnica). Raspravljalo se i o povijesnim štivima u čitankama, o estetskom odgoju i čistoći djece koja posjećuju škole. Iza svakog referata predlagane su i prihvaćene rezolucije za pojedine teme.

U diskusiji skupštinari su raspravljali o uređenju »Fröbelijanskih zabavišta«, uzgoju voćaka »... sadnjem stabala uz putove«, kalemljenju voćaka i drugo.

Na kraju skupštine pročitani su prijedlozi: da se pučkim učiteljima u Dalmaciji povećaju plaće i poboljša »... poznati žalosni ekonomični položaj«; da se pučkim učiteljima kao i drugim državnim činovnicima dade tromjesečna «... predplata kad temeljito dokažu da se nahode u kakvoj velikoj potrebi...« da se povise pristojbe na ime putnih troškova i dnevnice činovnicima kotarskih i pokrajinskih skupština, a na kraju je zaključeno da se slijedeća pokrajinska skupština pučkih učitelja Dalmacije održi u Splitu 1881. godine.¹²

I trećoj pokrajinskoj skupštini dalmatinskih učitelja, održanoj u Splitu (1881) predsjedavao je pokrajinski školski nadzornik Dragutin Bakotić; na ovoj najviše se raspravljalo o pitanjima praktičnog školskog rada, o uzrocima slabog uspjeha u nastavi glavnih predmeta u pučkoj školi, analiziralo se udžbenike (s obzirom na njihov sadržaj i u odnosu na nastavni program osnovne škole), izrađena je »nastavna osnova« (nastavni plan i program) za sveučilišne škole, a bilo je govora i o nastavi u zagorskim mjestima sjeverne Dalmacije. Ova skupština je bila spojena s izložbom školskih i narodnih, obrtnih i umjetnih radnja.¹³

Sve su to još uvijek bili počeci afirmacije osnovne škole u narodnom duhu, što je svakako jedan od uspjeha u napornom djelovanju na narodnom prosvjećivanju u duhu narodnog prepoda, a zasluga Dragutina Antuna Bakotića, pokrajinskog školskog nadzornika za pučke škole u Dalmaciji.

Nakon smrti Dragutina Bakotića 1887. godine, na dužnost pokrajinskog školskog nadzornika za pučke i učiteljske škole bio

¹² Mate Zaninović, *Pokrajinske skupštine pučkih učitelja u Dalmaciji*, Radovi, razdio društvenih znanosti (7), Fil. fak., Zadar, 1977, str. 108—109.

¹³ Isto, str. 110.

je imenovan profesor Josip Peričić, veliki rodoljub, koji je svojim primjernim radom i djelovanjem pridonio širenju i pobjedi narodnog pokreta u Dalmaciji. Peričić je rođen u Sukošanu (13. veljače 1833), osnovnu školu je završio u Filip-Jakovu, a gimnaziju u Zadru i tri godine bogoslovije, koju je napustio i otišao na Sveučilište u Padovu, gdje je studirao klasičnu filologiju, a zatim se na Sveučilištu u Beču osposobio za profesora hrvatskog jezika i književnosti. Nastavnički rad počeo u Splitu 1861. godine, a od 1867. do 1869. privremeni je direktor kotorske gimnazije, kada je (1869) bio suspendiran zbog sumnje da je imao veze s krivošijskim ustanicima. Ponovno je 1870. godine reaktiviran i postavljen za profesora u Splitu, zatim je direktor gimnazije u Dubrovniku (6 godina), odakle je u istom svojstvu premješten na zadarsku gimnaziju.¹⁴ U nastavničkom radu na dužnosti profesora hrvatskog jezika i književnosti imao je među svojim učenicima velik uspjeh, o čemu je pisao i Dinko Politeo: »Primili smo ga najvećim oduševljenjem. On je bio pravi ljubimac mladeži. Nezgoda koja ga bijaše zatekla nije ga ni najmanje promijenila. Ostao je uvijek stari Peričić, koji ni u doba pogibelji nije zatajio svoja narodna čuvstva, te je u talijanskoj gimnaziji sa dacima često hrvatski govorio. To se onda nazivalo smionošću... »Bio je strog i energičan, ali pod formom najstrože energije skrivala se je najplemenitija dobrot«, [...] Peričić je podučavao hrvatski osobitom ljubavi. Sdušno podučavanje hrvatskog jezika nije bilo za njega samo učiteljska, nego i rodoljubna dužnost. Najveća je njegova zasluga što je znao uliti ljubav za hrvatski jezik.«¹⁵

Godine 1887. imenovan je pokrajinskim školskim nadzornikom za pučke i učiteljske škole, a umirovljen godine 1897. Imenovanje profesora Josipa Peričića, pokrajinskim školskim nadzornikom, od učiteljstva bilo je primljeno sa simpatijama kao i od pristaša narodnog preporoda u Dalmaciji, jer se Peričić u to vrijeme afirmirao kao vrijedan prosvjetni radnik i dosljedan patriota. U tom povodu iz Šibenika mu je pisao Dinko Ljubić: »Ne mogu ti izreći, kolikom radošću dočuh za tvoje imenovanje. Ta neopisiva radost izvire iz dva razloga, prvo: što tvoje riedke vrline, premda pokasno, bijahu napokon po zaslugi pripoznate i nagrađene, a drugo; što se u tvom novom položaju otvara tvojoj umnoj radinosti široko polje na korist mile nam otačbine, kojoj je prvi i najneophodniji uslov pro-maknuće i usavršavanje pučke prosviete i izobraženosti.«¹⁶ U tom povodu je i zadarski »Narodni list« pisao sa zadovoljstvom što je Peričić imenovan pokrajinskim školskim nadzornikom za pučke i

¹⁴ Šime Peričić, *Dalmatinski preporoditelj i prosvjetni radnik Josip Peričić (1833—1901)*, Zadarska revija, br. 4/1963, str. 306—307.

¹⁵ Dinko Politeo, *Izabrani članci*, Tuzla, Predgovor, str. XXXXVI—LV.

¹⁶ »Narodni list«, Zadar, 6. VIII 1887.

učiteljske škole. U isto vrijeme »Narodni list« čestitao je dalmatinskim učiteljima što su dobili takvog starješinu.¹⁷

Na dužnosti pokrajinskog školskog nadzornika profesor Josip Peričić je ostao punih deset godina i u toku toga vremena on je vrlo savjesno djelovao, pa je mnogo učinio za dobrobit narodnih osnovnih škola, dalmatinskih učitelja i nastavnika, kao i na polju narodnog prosvjećivanja. U radu je težio pomoći učiteljstvu na rješavanju postavljenih zadataka, a od učitelja je zahtijevao da pored rada u školi djeluju u narodu na polju narodnog prosvjećivanja, jer je selo u to vrijeme bilo zaostalo i bez osnovne nabrazbe i kulture. U tom smislu je i sam vrlo angažirano djelovao, kako bi unaprijedio odgoj u školi, kao i odgoj učiteljskih pripravnika Muške učiteljske škole u Arbanasima, kraj Zadra (kako se još uvijek u to vrijeme govorilo) kao i Ženske učiteljske škole u Dubrovniku.

Prosvjećivanje širokih narodnih masa u tadašnjim selima po Dalmaciji moglo se postići, među ostalim faktorima, redovitim pohađanjem nastave, unapređivanjem nastavnog rada u školi i poboljšanjem kadrovske strukture učiteljstva, gradnjom i otvaranjem novih školskih zgrada, izmjenom dotadašnjeg školskog sistema i zajedničkim odgojem muške i ženske djece. O spomenutim problemima raspravljalo se u Dalmatinskom saboru i na pokrajinskim učiteljskim skupštinama dalmatinskih učitelja, a četvrtom i petom pokrajinskom skupštinom rukovodio je Josip Peričić, kao pokrajinski školski nadzornik pučkih škola.

Četvrta pokrajinska skupština pučkih učitelja u Dalmaciji održana je 1888. godine u Dubrovniku.¹⁸ Uprava Gradanske škole u Dubrovniku uz tu skupštinu priredila je izložbu na kojoj su bile sakupljene mnoge starine bivše Republike, pa su se tu našle razne listine, povelje, zbirke novca, rukopisi i tiskane knjige, koje su se nekada upotrebljavale u školama grada Dubrovnika.^{18a} Na četvrtoj skupštini najviše se raspravljalo o »Pregledbi naukovnih osnova za opće i građanske škole prema zakonu od g. 1883«, pa se na njoj kritički obradila Bakotićeva naučna osnova od g. 1879, a ujedno je raspravljeno pitanje: »Uredjenje naukovne osnove za mješovite nerazdijeljene i razdijeljene pučke škole.«^{18b} Ove rasprave na četvrtoj skupštini učitelja u Dubrovniku postavile su temelj normalnim nastavnim osnovama donesenim 1889. i 1890. godine.

I peta pokrajinska skupština dalmatinskih učitelja (održana u Kotoru 1894. godine) vijećala je pod predsjedavanjem Josipa Peričića, pa je i tom prilikom održana školsko-umjetnička izložba.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Mate Zaninović, već cit. str. 112—113.

^{18a} Isto.

^{18b} Isto.

Na ovoj konferenciji bilo je raspravljeno 12 pitanja, a poseban osvrt je učinjen na nastavne osnove i školske knjige. Raspravljalo se o opetovnicama i suzbijanju nepismenosti u narodu. Skupštiniari su mnogo raspravljali o vrijednosti građanske škole, kao i o potrebi višeg ženskog obrazovanja. Na prijedlog skupštine u Splitu je godine 1896. otvorena ženska građanska škola. Na kraju skupštine bilo je usvojeno još nekoliko prijedloga.

Uspjeh IV i V pokrajinske skupštine pučkih učitelja u Dalmaciji u mnogome je zasluga Josipa Peričića, kao pokrajinskog školskog nadzornika pučkih učitelja, jer je on na svim skupštinama aktivno sudjelovao zalažući se za unapređivanje rada u nastavi i organiziranju prosvjećivanja u narodu. Peričićeva aktivnost dolazila je do izražaja i u Dalmatinskom saboru, jer je on po dužnosti bio u Saboru izvjestilac za školska i prosvjetna pitanja. Njegovo imenovanje u Dalmatinskom saboru bilo je pozdravljeno od narodnjaka, a i politički protivnici izražavali su povjerenje njegovoj nepristranosti, nadajući se napretku u školstvu.¹⁹

U toku Peričićeva nadzornikovanja pučkih škola u Dalmaciji on je radio na izradi školskih knjiga za pučke škole. Bio je jezični savjetnik u izradi Početnice prof. Vicka Danila i Čitankâ grupe autora (Vicko Danilo, Ante Kriletić, Miho Zglav). Početnica²¹ i Čitanke objavljene su u Beču 1890. godine. Spomenuti udžbenici bili su pisani »u duhu austrijanske, te brisali i hrvatsko i srpsko ime«, djeci je njihova »... domovina velika Austro-Ugarska, kojoj je glavni grad Beč«. ²² O Čitankama objavljeni su opširni prikazi u »Narodnom listu«, iz pera Ljube Ljubobratića²³ i u »Našoj slozi« koje je pisao Ante Dukić. I Ljubobratić i Dukić u prikazima se kritički osvrću na Početnicu i Čitanke; mišljenja su da su Čitanke neuspjele, jer su pisane u austrijskom duhu i u njima se izbjegava riječ Hrvat, a u Čitanci III razreda često se spominje učenikova domovina kao »domovina«, a nigdje se ne kaže kako se ta domovina zove. U kritikama se govori kako ovi udžbenici imaju manjkavosti i pedagoške prirode. Pisali su ih ljudi s mnogo znanja, ali bez školske prakse. Posebno su se kritički oborili na Početnicu nazvanu »Prva čitanka«, ²⁴ jer nije bila pisana po jednom određenom didaktičkom sistemu.

Peričić, kao pokretač spomenutih priručnika za pučke škole i pokrajinski školski nadzornik, bio je dužan objašnjavati spome-

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Priručnik za Početnicu, Metodični naputak u poučavanju istodobnog čitanja i pisanja, prema sustavu provedenom u »Početnici« istog autora, sastavio prof. Vicko Danilo, u Zadru, Brzotiskom »Narodnog lista«, 1897.

²² Brzopisna izvješća za 1890., str. 458.

²³ Pseudonim učitelja Petra Kuničića.

²⁴ Isto kao bilješka 22.

nuta izdanja u Dalmatinskom saboru, pa je nastojao odgovoriti na sve prigovore o spomenutim knjigama, ali i o stanju školstva u Dalmaciji. U svojim nastupima u Dalmatinskom saboru on je ukazivao kako će novi školski sistem i nove nastavne osnove smanjiti nepismenost u Dalmaciji, a opravdavao je objavljivanje početnice i čitanke za pučke škole, navodeći različite faktore koji su utjecali na odabiranje štiva za sadržaje čitanaka. Iz Peričićeva odgovora na poslanikove primjedbe navest ćemo njegovu misao: »Završiti ću svoj govor izjavom, da će po pregledanim nastavnim osnovama, krenuti na bolje nauk u našim pučkim učionicama. Ako naša mladež, uz revno pohađanje škole, nauči i prisvoji što se nalazi u čitankama, pa budu li ona vršila u svome životu stečeni nauk, s vremenom će naš narod biti jedan od izobraženjih naroda Evrope«. ²⁵

U svome djelovanju na dužnosti pokrajinskog školskog nadzornika za pučke škole u Dalmaciji profesor Josip Peričić je mnogo učinio za organiziranje prosvjeđivanja u narodu: za poboljšanje školskih prilika i za povećavanje broja osnovnih škola u Dalmaciji, za ublažavanje nedostatka učiteljskog kadra, a u Dalmatinskom saboru, kao izvjestilac za školska i prosvjetna pitanja, služio se komparacijom školstva i drugih pokrajina Carevine (komparirao je školstvo u Dalmaciji i Koruskoj, ističući da je od 65.800 školskih obveznika u Dalmaciji osnovne škole pohađalo tek 20.375 učenika — zbog malog broja mješovitih škola — u Koruskoj su osnovne škole pohađali svi školski obveznici). Komparacije, kojima se Peričić služio, bile su korisne u donošenju zaključaka na osnovu kojih je PŠV inzistiralo da se sve postojeće jednorazredne muške učionice u selima, gdje nema škole za žensku djecu, pretvore u mješovite osnovne škole. Zahtijevao je da se poveća broj učitelja, a u osnovne škole je, pored postojećih predmeta, tražio da se uvede za žensku djecu ručni rad.

Profesor Josip Peričić imao je pretenzija da se bavi i spisateljskim stvaralačkim radom, ali kao pokrajinski školski nadzornik i izvjestilac za školska i prosvjetna pitanja u Dalmatinskom saboru, kojima se potpuno predao, nije imao mnogo vremena. Pisao je prigodne pjesme, različitog sadržaja (koje nisu objavljene), a nakon pobjede austrijske mornarice pod Visom 1866. g., kao i mnogi pjesnici dalmatinskog preporoda, napisao je pjesmu »Tegethof i junaštvo Dalmatinaca«. Pjesma je doživjela dva izdanja, ²⁶ a ispjevana je u duhu narodne pjesme (većinom u desetercu i jedanaesteru), a vrijednost joj je u rodoljublju.

²⁵ Isto.

²⁶ Prvo A. Zannoni, Split, 1866, a drugo P. Kuničić, Viški boj, Zagreb, 1907.

»U vršenju njegova opsežna, znamenita i teška rada *zdušnost* i *značaj* bili su mu početak i svrha. Ozbiljnim licem izazivao je štovanje; mudrim i jedrim govorom tražio je ljubavi, a zgodnim savjetom i uputom iskao je povjerenje. Učiteljstvo i mladež bijahu mu dva amaneta, za koje je osjećao i radio...« pisao je »Učiteljski glas«²⁷ u povodu smrti prof. Josipa Peričića.

Nakon umirovljenja prof. Josipa Peričića za pokrajinskog školskog nadzornika za pučke i učiteljske škole u Dalmaciji imenovan je prof. Antun Ströll rođen je u Hvaru (na istoimenom otoku 1856., umro u Trstu 1921.). Njegov otac po zanimanju vojni činovnik bio je iz Češke, a majka Domina potječe iz obitelji Rochi s otoka Visa. Zbog naravi očeva poziva često je selio u ranoj mladosti, zato ga nalazimo kao dijete svake godine u drugoj pučkoj školi: u Herceg Novom, u Zadru, Kninu, pa u Šibeniku. U Šibeniku je započeo pohađati i realnu gimnaziju, koja je u to vrijeme djelovala na talijanskom jeziku, a nastavio je na realci u Splitu, gdje je odličnim uspjehom položio ispit zrelosti 1874. godine. Na Politehnici u Beču 1878. godine položio je profesorski ispit za više razrede realke iz matematike, deskriptivne geometrije i geometrijskog crtanja, a s nastavnim jezicima hrvatskim, talijanskim i njemačkim.

Nakon diplomiranja (1878) postavljen je za suplenta na Gimnaziji u Koprnu, pa na Realci u Splitu, a 1880. godine imenovan je stalnim profesorom zadarske talijanske realke. Na toj dužnosti nalazio se do 1897. godine, kada je postavljen za upravitelja Muške učiteljske škole u Arbanasima, kod Zadra. Spomenuti zavod za pripremanje učitelja koji će djelovati u pučkim školama na hrvatskom jeziku od ranije je poznao, jer je u njemu 1889. i 1890. honorarno radio kao nastavnik prostoručnog crtanja.

U srpnju 1897. godine imenovan je članom pokrajinskog školskog vijeća (PŠV), a već u listopadu iste godine upravitelj je ispitnog povjereništva za opće i građanske škole, u svojstvu zamjenika, a 24. studenoga iste godine imenovan je pokrajinskim školskim nadzornikom pučkih i učiteljskih škola. Aktivno službovanje je završio 30. studenoga 1910. godine, ali je na nadzorničkoj dužnosti ostao do travnja 1913. godine, kada je na ponovni vlastiti zahtjev bio umirovljen. Od 1901. godine do umirovljenja bio je predsjednik povjereništva za ispite iz zemaljskih jezika administrativnih činovnika u Dalmaciji.

Svoju dužnost u toku nastavnčkog djelovanja prvo kao profesor, zatim kao upravitelj Muške učiteljske škole u Arbanasima te kao pokrajinski školski nadzornik za pučke škole i preparandije u Dalmaciji — Ströll je obavljao brižljivo i savjesno. »Njegovo se

²⁷ »Učiteljski glas«, Split, br. 2/1901, str. 31—33.

blagotvorno djelovanje posebice ističe na ovome posljednjem mjestu«. ²⁸

Kao profesor talijanske realke u Zadru napisao je dva udžbenika iz geometrije na talijanskom jeziku, ²⁹ a kao pokrajinski školski nadzornik pučkih škola Ströll je djelovao na organizacijskom sređivanju i unapređivanju osnovnog školstva u Dalmaciji. Do njegovog dolaska za pokrajinskog školskog nadzornika osnovnih škola, pučko školstvo još uvijek nije bilo sređeno, premda pokrajinski školski nadzornici prije njega — Dragutin Bakotić i Josip Peričić — i pored zalaganja nisu učinili koliko je bilo potrebno, jer su nedostajale zakonske odredbe koje bi sankcionirale rad osnovnih i učiteljskih škola.

O radu osnovnih i učiteljskih škola u Dalmaciji Antun Ströll je napisao rad u kojem je sistematski obradio pučko školstvo u Dalmaciji. ³⁰ Rad je napisan na temelju arhivske građe i dokumentacije koja se nalazi u zadarskom državnom arhivu, a prvi put ga je Ströll pročitao na VI. pokrajinskoj skupštini održanoj u Šibeniku od 3. do 7. rujna 1900. godine. Ovaj referat je objavljen u »Smotri Dalmatinskoj«, a objavljen je i kao posebna knjiga iste godine. ³¹ Do naših dana ovaj rad je još uvijek izvor za upoznavanje stanja osnovnog školstva u Dalmaciji u 19. stoljeću. Ströll se u svome djelovanju na unapređivanju osnovne škole borio protiv zastarjelih paragrafa pokrajinskog školskog zakona od 29. prosinca 1871. broj 11, po kojem su učiteljske škole u Dalmaciji ostale trirazredne, ³² jer je smatrao kako osnovna škola, da bi postala suvremena i napredna, mora imati spremne, obrazovane i sposobne učitelje, koji će biti kulturni i stručno osposobljeni ljudi, a s trogodišnjim školovanjem to se nije moglo ostvariti. Ströll je mnogo radio na tome, kako bi uvjerio sve odgovorne faktore o potrebi reforme učiteljskog obrazovanja i u Dalmaciji. Na zasjedanju Dalmatinskog sabora 1901. on je između ostaloga istakao: »Stručna sprema što je učitelji primaju u tri godine, nije dovoljna; o tome smo uvjereni, tim više što ne zadovoljuje ni ona sprema koja se može primiti u zavodima što imaju 4 godišnje tečajeve.

²⁸ Ilija Dizdar, *Antun Ströll*, »Narodni učitelj«, Zadar, br. 1/1914, str. 3—10.

²⁹ *Elementi di geometria scritti per il secondo, terzo e quarto corso delle scuole reali dall' I. R. professore Antonio Ströll*, Vienna 1886.

Forme geometriche primi elementi di geometria scritti per il primo corso delle scuole reali dall' I. R. professore Antonio Ströll Vienne 1886.

Prof. Antun Ströll s. c. pokrajinski školski nadzornik *Izvorni račun*. Prečistano iz I. broja god. 1902. »Učiteljskog glasa«, U Spljetu, 1902.

³⁰ Antun Ströll, *Pučko školstvo u Dalmaciji od god. 1814. do god. 1900.*, Zadar, 1900.

³¹ »Smotra Dalmatinska«, Zadar, 1900.

³² Ilija Dizdar, *Zakoni i propisi za opće pučke i za građanske škole*, Dubrovnik, 1913., str. 77—84.

O tome je uvjerena i najviša naša školska vlast, pa stoga radi na preustrojtstvu naših preparandija kako bi se u njima usavršila stručna priprava učiteljska.«³³

Svojim zalaganjem Ströll je uspio kod vlasti isposlovati da se u učiteljske škole na području Dalmacije uvede četverogodišnje školovanje učitelja, kao što je bilo provedeno i u drugim austrijskim pokrajinama još 1869. godine, jer su dva paragrafa zakona od 12. svibnja 1904. god. ukinuta (§ 21. i § 22) državnog zakona od 14. svibnja 1869. godine.³⁴ Tako je četverogodišnjim preparandijama u Dalmaciji bila prva matura na koncu školske 1907/1908. godine.

U isto vrijeme Ströll se borio i za društvenu sredinu u kojoj će djelovati učiteljska škola, pa je bio protiv toga da učiteljska škola ostane u 'selu, »pa kad nije mogao isposlovati, da se premjesti u drugo mjesto, nastojao je barem, da joj se pomješće urede i rašire, kako bi dostojno odgovarala svojoj svrsi.«³⁵

Značajan je rad na Ströllovu zalaganju oko poboljšanja materijalnog položaja učiteljstva i njihovih mjesečnih primanja. Do njegova nadzornikovanja učitelji su bili plaćeni po *školskim okolišima*, pa su bila i odviše istaknuta primanja i razlike između seoskih i gradskih učitelja. Učitelji su se zato međusobno borili kako bi po svaku cijenu došli do gradskih škola, u kojima su bili mnogo bolje plaćeni nego u selima. Zalaganjem Strölla i njegovim nastupima u Dalmatinskom saboru još 1905. godine ukinuti su »okoliši«, a umjesto njih uvedeni su plaćevni razredi, što je za ono vrijeme bilo ipak pravednije. U borbi za jednaka primanja učitelja pridržavao se načela: jednaka sprema, jednak rad — dakle jednaka plaća.³⁶

»Osnova koja je te godine postala zakonom, pa koju su bili i nazivali »Ströll-Radićevom osnovom«, namjesto školskih okoliša podijelila je učitelje na razrede, i to prema godinama službe, a ne po mjestu u kome služe. I tako se te godine inače nije pomoglo bijednome učiteljskom stanju, ipak se je riješilo bitno načelo pravičnosti... Pa kad je i to pitanje na opće zadovoljstvo bilo riješeno, Ströll se je radovao valjda ne manje nego sami učitelji. I ovaj su zakon neke novine, sigurno ne bez razloga, nazvale »Lex Ströll.«³⁷

Napredak učitelja u njihovu radu smatrao je svojim napretkom, pa je o tome pisao u »Učiteljskom glasu«, dok je bio stručni list. Njegovim zalaganjem mnogi učitelji iz Dalmacije dobivali su

³³ Brzopisna izvješća, Zadar, 1901. godina.

³⁴ Ilija Dizdar, već cit. str. 91.

³⁵ Ilija Dizdar, kao bilješka 28.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

stipendije za daljnje školovanje i usavršavanje u struci, a učitelji su povremeno dobivali i pomoć za organiziranje stručnih ekskuzija, kako bi se uzdizali u stručnoj spremi, upoznavali druge krajeve i na taj način proširili svoje obrazovanje i kulturu, smatrajući kako će putovanjima i međusobnim poznavanjem i izmjenom misli i unapređivati pojedine krajeve. Njegova ozbiljnost u radu više ili manje svakome se nametala, jer je s pojedinim nemarnim učiteljima bio vrlo strog, dok je vrijedne i valjane učitelje smatrao svojim prijateljima, — »pa je prijateljski s njima i postupao«. ³⁸ U različitim prilikama, kada bi mu se pojedini učitelji obraćali, on je pomoć podržavao u koliko je samo bio uvjeren, da je zaslužuje. »Tko ga je bolje poznao, mogao je u njemu, kao malo komu, razabrati dva lica, jedno službeno, a drugo privatno. Dok je službeno Ströll bio ozbiljan, često i hladan kao mramor, ali uvijek objektivan bilo je to u svojstvu branitelja škola i učitelja — dotle je privatni Ströll bio čovjek pun humora, da mu je teško naći para... Čovjek jake volje nije se dao ni od koga voditi; svoja je uvjerenja branio razlozima, koja nije bilo lako pobiti. Tako je i stekao po koga neprijatelja«. ³⁹

U svome djelovanju kao pokrajinski školski nadzornik pučkih škola i preparandija u Dalmaciji težio je unaprijediti osnovnu školu i položaj učiteljstva na dostojnu razinu, premda je zastupao službenu austrijsku upravu u Dalmaciji, a to se može zaključiti iz govora koje je održavao u Dalmatinskom saboru. U svome nastupu pred dalmatinskim poslanicima služio se Sundetičevim stihovima: »Jedno, rijetko, al' dobro djelo nek nam bude pa pustimo, neka nas sve lisice kude«. — »Ljudi su vidjeli, da imadu pred sobom čovjeka spremna, oštroumna i dorašla za mjesto, na kojem je postavljen, čovjeka, koji je voljan i sposoban da svojoj domovini učini dobra. Otuda su ga poštovali i oni, koji se s njime nisu slagali. No, valjda po nekom migu, ni on nije bio više onako, agresivan. Zato ga odslije i vidimo da odgovara samo onda, kad mora i kad mu se čini, da primjedba uopće zaslužuje odgovor.« ⁴⁰

Zadarski »Narodni list« i »Smotra Dalmatinska« od 26. travnja 1913. godine ⁴¹ donijeli su, prema pisanju »Wiener Zeitung«, bilješku kako je dotadašnji pokrajinski školski nadzornik za pučke škole i preparandije u Dalmaciji Antun Ströll, na svoju molbu, umirovljen (17. IV), a tom prilikom, u istoj vijesti, javljeno je kako je vladin savjetnik dr Antun Primožić, koji je do tada služio u ministarstvu nastave i bogoštovlja, imenovan dvorskim savjetni-

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora, Zadar, 1909.

⁴¹ »Narodni list«, 26. travnja 1913, br. 34, god. III, str. 2; »Smotra Dalmatinska«, 26. travnja 1913, god. XXVI, br. 33, str. 2.

kom i dodijeljena mu je dužnost pokrajinskog školskog nadzornika za pučke škole i preparandije u Dalmaciji.

Dr Antun Primožić ostao je do kraja 1918., na dužnosti pokrajinskog školskog nadzornika, tj. do propasti Austro-Ugarske u prvom svjetskom ratu. O njegovom djelovanju na dužnosti pokrajinskog školskog nadzornika za pučke škole i preparandije u Dalmaciji ne možemo nešto više kazati, jer tadašnje novine, kako stranačke tako i službene (»Smotra Dalmatinska«), nisu donosile nikakve vijesti, a u zadarskom Državnom arhivu, za to razdoblje ne nalazimo dokumentaciju pokrajinskog školskog vijeća (PSV). Dr Antun Primožić je objavio dvije knjižice o nadziranju pučkih škola: »Opaske, napuci i savjeti c. k. pokrajinskog školskog nadzornika za pučke i građanske škole u Dalmaciji«,⁴² a na kraju austrijske uprave u Dalmaciji objavljena je knjiga »Napuci za kotarske školske nadzornike.«⁴³ Primožić je u »Napucima... »izložio svoje misli, opažanja i upute zemaljskog školskog nadzornika za pučke škole i preparandije izrečene na sastanku kotarskih školskih nadzornika u Splitu koncem 1917. godine o nadzoru škola i nekim drugim pitanjima koja se tiču pučkih i građanskih škola.

*
**

Pisati o pokrajinskim školskim nadzornicima pučkih škola u Dalmaciji, znači pisati o razvitku pučkog školstva u Dalmaciji. Kao što se iz sadržaja može zaključiti razvitak i napredak pučkog školstva u Dalmaciji bio je vrlo spor, a odvijao se pod vrlo teškim uvjetima okupacije ovog dijela naše zemlje. Različite vlasti osvajača naših predjela (Mlečani, Austrija, Francuzi, pa druga vlast Austrije) primjer su nebrige prema okupiranom stanovništvu, a posebno narodne prosvjete. Mletačka vlast uopće ne vodi brigu o našem narodu, njoj je glavna briga kako potčiniti narod, što više ga iskorištavati i držati u svojoj pripravnosti protiv nasrtaja inovjereca na njene granice. Prva vlast Austrije kratko je trajala, pa se od nje nije mnogo niti očekivalo. Francuzi su u našim krajevima pokušali provesti svoju prosvjetiteljsku misiju, ali su nailazili na velike prepreke, jer je na prosvjetnom polju vladala pustoš, a kada su pokušali ipak nešto ostvariti, naišli su na materijalne i druge teškoće. Druga uprava Austrije trajala je nešto više od stotinu godina i tek u drugoj polovici stoljetne vlasti, pod utjecajem narodnog preporoda u Dalmaciji, ipak je pokrenut rad pučkih škola na materinskom jeziku, a otvaraju se i srednje i učiteljske škole. Sve se to obavlja uz velike žrtve i borbu našega naroda za narodni

⁴² Knjiga je tiskana prema odluci od 25. veljače 1915, br. 1419 pokr. škol. vijeća u Zadru 1915.

⁴³ Knjiga je tiskana u Zadru 1918. godine.

jezik u školama i širenje pismenosti u narodu. Ipak u cijeloj pokrajini nije bilo ni jedne više škole, a da i ne govorimo o visokoj školi ili fakultetu, premda su pojedinci iz Dalmacije završavali visoke škole i fakultete, ali u središtima okupatorske vlasti.

* Pokrajinski školski nadzornici pučkih škola bili su odani austrijskoj upravi, ali ipak uviđaju potrebe naroda za školom i narodnim jezikom, pa su i oni sve više na strani našeg naroda i njihovoj borbi za narodnu školu i narodni jezik. Na tome su mnogo učinili pokrajinski školski nadzornici dr Miho Klaić, prof. Dragutin Bakotić, prof. Josip Peričić, ali i prof. Antun Ströhl, koji je za sobom ostavio najsređenije stanje u pučkim školama i četverogodišnje učiteljske škole, koje su pripremale solidne narodne učitelje i učiteljice, koji su u Dalmaciji bili nosioci narodne prosvjete i kulture u borbi protiv talijanštine i iredente, što su u prošlosti nanijeli veliko zlo našem narodu.

Literatura

1. Šime Urlić, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do g. 1910*, I dio do g. 1814, Zadar, 1919.
2. Kragljski Dalmatin, Zadar, 1806—1810.
3. Regolamento ed istruzioni per l'attivazione delle scuole elementari nella Dalmazia, 1823.
4. Helfert Joseph Alexander: *System der österreichischen Volksschule*, Prag, 1861.
5. Weiss dr Anton: *Geschichte der österreichischen Volksschule unter Franz I und Ferdinand I 1792—1848*, Graz, 1904.
6. Antun Ströhl, *Pučko školstvo u Dalmaciji od godine 1814. do godine 1900*, Zadar, 1900.
7. Petar Karlić: *Škole u Dalmaciji za francuskog vladanja*, Narodni list, Zadar — LI/1912. jub. br. str. 27. i dodatak k članku, Narodni list, Zadar, jub. br., str. 63.
8. Ilija Dizdar: *Zakoni i propisi za opće pučke škole i za građanske škole u Dalmaciji*, Zadar, 1913.
9. Ilija Dizdar: *Kratak pregled pučke nastave u Dalmaciji kroz minulih pet decenija*, Narodni list, Zadar, LI/1912, jub. br., str. 43.
10. Ilija Dizdar: *Školski nadzornici*, Narodni učitelj, Zadar, I/1914., br. 7, str. 305—308.
11. Učiteljski glas. 1899—1910 u Splitu od 1899—1905, a u Šibeniku od 1905—1910.
12. Miho Zglav: *Rukovođ za mjesna školska vijeća u Dalmaciji*, Zadar, 1900.

13. Dr Antun Primožić: *Napuci za kotarske školske nadzornike*. Misli, opažanja i upute zemaljskog školskog nadzornika za pučke škole i preparandije, izrečene na sastanku kotarskih školskih nadzornika u Splitu koncem travnja 1917. o nadziranju i o nekim drugim aktualnim pitanjima, koja se tiču pučkih i gradanskih škola, Zadar, 1918.
14. Ilija Dizdar: *Antun Ströhl*, Narodni učitelj, I/1914, br. 1, str. 3—19, Zadar.
15. Pokret, Split, br. 7/1921. i br. 8/1921.
16. Šime Peričić: *Zadarska revija*, Zadar, br. 4/1963.
17. Narodni list, Zadar, Jubilarni br. 1912.
18. Mate Zaninović, *Pokrajinske skupštine pučkih učitelja u Dalmaciji*, Radovi, sv. 16, 1976/1977.

**Mate Zaninović: REGIONAL SCHOOL INSPECTORS IN PRIMARY SCHOOLS
IN DALMATIA UP TO 1918**

S u m m a r y

During its history Dalmatia was for many centuries ruled by different rules. During the Venetian rule (1409—1797) nobody took any care of the schools. City authorities in accordance to their material means opened city schools with teachers who were foreigners. Later home teachers taught also.

During its first domination Austria (1797—1806) put the schools in charge of the church and the teaching was done in Italian. Long Venetian rule and short Austrian domination did not improve the school system so it is pointless to speak of school inspection in Dalmatia at that time.

During the French domination in Dalmatia public schools were opened and the inspection was given to the »school department« (chief inspector was B. Benicas iz Zadar).

During the second Austrian rule in Dalmatia which lasted for more than hundred years, that is, from Vienna congress in 1815 to the fall of Austria in the First world war in 1918, Austrian authorities did not take great care, especially in the beginning, for primary schools and the teaching was done in Italian. However, from 1848 the conditions improved. After the victory of People's party in different townswips the teaching in primary schools began to be conducted in »our«, that is, Croatian language. Regional school council became responsible for the work in primary schools and it introduced the system of inspectors. First inspectors were dr Miho Klaić, prof. Dragutin Bakotić, prof. Josip Peričić, prof. Antun Ströhl and dr Antun Primožić.

Although in the service of pro-Austrian rule, the regional school inspectors realized the needs of people for schools in their language so they sided with them in their struggle for national schools and Croatian language.